

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΑΔΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΙΩ. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ
ΓΙΑ ΤΟΝ
ΕΠΙΑΝΑΣΤΑΤΗ ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ

ΑΝΑΤΥΠΟ
ΑΠΟ ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ “ΘΕΣΣΑΛΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ”
ΤΟΜ. 38, ΛΑΡΙΣΑ 2000, ΣΕΛ. 257-272

ΑΘΗΝΑ 2000

Δρ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΑΔΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΙΩ. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗ ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ

Ο Ιωάννης Φιλήμων στο βιβλίο του *Δοκίμιον Ιστορικών της Φιλικής Εταιρείας*,¹ που κυκλοφόρησε το 1834, λίγα χρόνια μετά την ελληνική Επανάσταση, αδικώς κρίνει την προσωπικότητά και τις επαναστατικές ενέργειες του Ρήγα Βελεστινλή, για τον οποίο χαρακτηριστικά γράφει ότι ήταν «*Μεγαλόφρων και επιχειρηματίας, αλλ' όχι τόσο σκεπτικός και κρυφίνους, κάτοχος γνώσεων πολλών και ζωηρός εις το πνεύμα, αλλά επιπόλαιος εξεταστής των πραγμάτων και μάλλον της καταστάσεως του Έθνους του*». Επακόλουθο αυτής της διατυπώσεως ήταν να ενστερνισθούν μερικοί συγγραφείς, κατά κανόνα ανεξέταστα, αυτήν την άδικη κρίση του Φιλήμονος για τον Ρήγα Βελεστινλή.

ΠΡΟΓΕΝΕΣΤΕΡΟΙ ΑΡΝΗΤΙΚΟΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΙ

Πριν προχωρήσουμε στην ανασκευή των παραπάνω απόψεων του Ιωάννη Φιλήμονος, παρατίθενται και μερικές άλλες αρνητικές κρίσεις, που προγενέστερα είχαν διατυπωθεί, για την προσωπικότητα και το επαναστατικό σχέδιο του Ρήγα. Συγκεκριμένα, έξι μήνες μετά το μαρτυρικό θάνατο του Ρήγα, σε επιστολή του, (1 Δεκεμβρίου 1798), προς τον μητροπολίτη της Σμύρνης, ο πατριάρχης Γρηγόριος ο Ε' δίνει εντολή να συλλεχθούν όλα τα «διασπειρόμενα» αντίτυπα, έντυπα ή χειρόγραφα, με τίτλο «*Νέα Πολιτική Διοικήσεις*», με το αιτιολογικό «*ότι πλήρες υπάρχει σαθρότης εκ των θολερών αυτού εννοιών, τοις δόγμασι της ορθοδόξου ημών πίστεως εναντιούμενον*».² Κατηγορία που μάλλον θα στηρίχθηκε όχι στην εξέταση των κειμένων αλλά στην δυναμική που είχαν τα κείμενα για μια επαναστατική κίνηση με την έξαψη του φρονήματος από τον *Θούριο* και την *Επαναστατική Προκήρυξη* που συνοδεύει τα *Δίκαια του Ανθρώπου* και το *Σύνταγμα* του Ρήγα.

Ενδιαφέρονσα, επίσης, είναι η περίπτωση εκείνη του ιατρού Μιχαήλ Περδικάρη (1766-1828), ο οποίος ήταν αντίθετος στο επαναστατικό κίνημα του Ρήγα, για τον οποίο σαφέστατα διατυπώνει τους αρνητικούς χαρακτηρισμούς του στο χειρόγραφο λιβελογράφημά του με τίτλο «*Ρήγας ή κατά ψευδοφιλελλήνων*»,³ που το εξέδωσε ο Λ. Βρανούσης και στην έκδοση αυτή παραπέμπουμε. Ο Ρήγας αναφέρεται ότι «*ήτον άσωτος και φαυλόβιος και φιλοκερδής κ' αισχροκερδής και φιλόδοξος*», και ότι «*το κίνημά του, ο σκοπός, ο τρόπος δεν ημπορούσε κατ' ουδένα τρόπον νά λάβη καλήν*

1. Βλ. Ι. Φιλήμων, *Δοκίμιον ιστορικών περί της Φιλικής Εταιρείας*, Εν Ναυπλία 1834, 90.

2. Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, Ο επαναστάτης Ρήγας και η ορθόδοξη πίστη, *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 36 (Λάρισα 1999) 313-320, όπου καταχωρίζεται και η επιστολή του πατριάρχη Γρηγορίου Ε'.

3. Βλ. Μιχαήλ Περδικάρης, *Ρήγας ή κατά ψευδοφιλελλήνων*, (1811), ανέκδοτον έργον εκδιδόμενο υπό Λεάνδρου Βρανούση, [*Επετηρίς του Μεσαιωνικού Αρχείου*, 11, 1961], επανέκδοση Ακαδημίας Αθηνών, ΚΕΜΝΕ, Αθήνα 1997.

και ωφέλιμον έκβασιν» (σ. 21). Ακόμη, υποστήριζε πως οι Έλληνες με την μάθηση και με την θρησκεία μπορούν να «κατορθώσουν πολύ, και περισσότερον απ' ό,τι στοχάζεται να κατορθώση εις Ρήγας με τον άνομον Νόμον του», δηλαδή με την πολιτική και κοινωνική ελευθερία και την εφαρμογή του δημοκρατικού του πολιτεύματος. Μάλιστα, τόνιζε πως το Γένος θα μπορεί να «ζη και υποκάτω εις την επιεικεστάτην των Οθωμανών Μοναρχίαν σχεδόν ευτυχέστατον, αφού ζη με πολιτικήν αρμονίαν εις ευνομίαν, όσσην ο αιών επιδέχεται» (σ. 63). Ακόμη κατηγορούσε τον Ρήγα ότι «έλαβε την φροντίδα να ελευθερώση την Ελλάδα, ν' ανατρέψη την θρησκείαν ως περιττήν, κατά μίμησιν της Γαλλίας, και να δώση εκείνους τους υψηλούς Νόμους, διά των οποίων η Ελλάς έμελλε να φθάση εις την πρώτην της εύκλειαν»⁴ (σ. 56). Ωστόσο, ο Περδικάρης σ' αυτό το λιβελογράφημά του, που το έγραψε στα 1811, μας δίνει μια σημαντική πληροφορία πως ο Ρήγας «δοξάζεται από πολλούς ως μέγας Ήρωας, φωστήρ και καύχημα του Γένους, καθό νομίζεται ότι απέθανε διά την ελευθερίαν των Ελλήνων» (σ. 21).

Ένας ακόμη συγγραφέας καταφέρεται εναντίον της προσωπικότητας του Ρήγα και του επαναστατικού του σχεδίου, ο Ιάκωβος Ρίζος Νερουλός,⁵ ο οποίος στο έργο του, που δημοσιεύθηκε στα γαλλικά το 1827 και μεταφράστηκε στα ελληνικά το 1870, σημειώνει αρχικά πως «ο περίφημος Ρήγας γεννηθείς εν Βελεστίνω της Θεσσαλίας, συνέλαβε τον γιγαντιαίον σκοπόν της υψώσεως και απελευθερώσεως της Ελλάδος». Ωστόσο, συμπληρώνει για την επανάσταση του Ρήγα πως «όταν σκέπτεται τις εις οποίαν άβυσσον ο Ρήγας έρριπτε την Ελλάδα, εάν μη συναλαμβάνετο εν Τεργέστη καθ' ήν στιγμήν επεβιάζετο εις πλοίον αποπλέον εις την Πελοπόννησον, αδύνατον να φρίξη τις και μεμφθή ουχί τον σκοπόν αυτόν καθ' εαυτόν, αλλά την πρόωρον και όλως απερίσκεπτον αυτού εκτέλεσιν». Δεν παραλείπει όμως, στη συνέχεια, να τονίσει τα θετικά αποτελέσματα των επαναστατικών κινήσεων του Ρήγα, σημειώνοντας εμφαντικά ότι «η επιχείρησις του Ρήγα ενέπνευσεν εις τους Έλληνας την ιδέαν ότι ίσως δυνηθώσι ποτε να ελευθερωθώσιν απ' εαυτών, επηύξησε τον έρωτα των επιστημών και τας προσπαθείας περί την διάδοσιν του ζήλου των γνώσεων και των εκ της εκπαιδεύσεως προερχομένων ευεργεσιών».

Πάντως ως «άφρον εγχείρημα» χαρακτήρισε την επαναστατική κίνηση του Ρήγα και ο προδότης του, ο έμπορος Δημήτριος Οικονόμου, σε επιστολή του, (10 Ιανουαρίου 1798) στον αυστριακό διοικητή της Τεργέστης λίγες ημέρες μετά την προδοσία. Χαρακτηριστικά γράφει ότι «Το καθήκον του πολίτου και η πίστις προς τον ηγιασμένον θρόνον της Α. Μεγαλειότητος, κατόπιν η αγάπη προς τους ανθρώπους και η αγάπη προς τον πλησίον με παρεκίνησαν ενδομύχως και κατήγγειλα εις Υμάς το άφρον εγχείρημα του Ρήγα Βελεστινλή, όπερ θα ηδύνατο να στοιχίση την ζωήν χιλιάδων αθώων (...).»⁶

4. Από τη μελέτη του έργου του Ρήγα Βελεστινλή δεν τεκμηριώνεται μια τέτοια θέση, πως τάχα ο Ρήγας ήταν ενάντια στην θρησκεία, αλλά απεναντίας διαπιστώνεται ότι ήταν πιστός. Σχετικά βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, Ο επαναστάτης Ρήγας και η ορθόδοξη πίστη, ό.π.

5. Βλ. Ιάκωβος Ρίζος Νερουλός, *Ιστορία των γραμμάτων παρά τοις νεωτέροις Έλλησι, συνταχθέν... κατά το 1826 εν Γενεύη χάριν της αυτόθι νεολαίας, ως φιλοτιμουμένης περί την καθ' ημάς ελληνικήν γλώσσαν. Εδημοσιεύθη υπό Jean Humbert τω 1827 εν Γενεύη. Εξελληνίσθη δε υπό Ολυμπίας Ι. Ν. Αββότ εν Θεσσαλονίκη. Αθήνησι 1870, 58, 60.*

6. Η επιστολή του καταδότη Δημητρίου Οικονόμου δημοσιεύεται από τον Πολ. Ενεπεκίδη,

ΑΝΑΣΚΕΥΗ ΤΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ

Τα αρνητικά στοιχεία, τα οποία ο Ι. Φιλήμων διατυπώνει για την προσωπικότητα του Ρήγα είναι ότι, ως επαναστάτης και οργανωτής του συνωμοτικού του σχεδίου, δεν ήταν «τόσον σκεπτικός και κρυφίνους» αλλά απεναντίας ήταν «επιπόλαιος εξεταστής των πραγμάτων». Δεν του ήταν δυνατόν να εξηγήσει πώς ένας αρχηγός μιας επανάστασης συλλαμβάνεται τόσο εύκολα, μόλις καταφθάνει στο ξενοδοχείο της Τεργέστης, χωρίς να έχει λάβει τις αναγκαίες προφυλάξεις. Θα έβγαλε, μάλλον, τα αρνητικά αυτά συμπεράσματα μόνο από το γεγονός της σύλληψης και δεν θα μελέτησε την όλη δράση του Ρήγα στη Βιέννη, από τον Αύγουστο του 1796 έως τον Δεκέμβριο του 1797, που αναχώρησε για την Τεργέστη. Όμως οι κατηγορίες του Ι. Φιλήμονος αναιρούνται από την εξέταση των επί μέρους ενεργειών του Ρήγα: τη διάδοση των επαναστατικών του ιδεών· την παραπλάνηση της αυστριακής αστυνομίας· το επαναστατικό του σχέδιο· την κρυφή και παράνομη εκτύπωση των επαναστατικών του έργων· την εξασφάλιση διαβατηρίου από τις αυστριακές Αρχές και την προδοσία.

Ι. ΔΙΑΔΟΣΗ ΤΩΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΩΝ ΤΟΥ ΙΔΕΩΝ

Ο Ρήγας, από την ημέρα που ήρθε στη Βιέννη, τον Αύγουστο του 1796, είχε συνεχείς επαφές με τους συμπατριώτες του με τους οποίους στις συναντήσεις τους τραγουδούσαν τον *Θούριο*, τον επαναστατικό του παιάνα. Χαρακτηριστικά καταγράφεται στα ανακριτικά έγγραφα ότι «κατά Σεπτέμβριον του έτους τούτου (του 1797) ο Ρήγας Βελεστινλής έψαλλεν εν τη οικία του Αργέντη, παρισταμένου τούτου και του Έλληνοσ Θεοχάρη, ύμνον ελευθερίας, όστις λέγεται περιεχόμενος εν τη επαναστατική προκηρύξει, και δη χορεύων περί την τράπεζαν».⁷ Επίσης, ο σύντροφος του Ρήγα από τη Σιάτιστα Θεοχάρης Τουρούντζιας στην κατάθεσή του «ομολογεί ότι έλαβε προς αντιγραφήν παρά του (Γεωργίου) Σακελλαρίου το στασιαστικόν άσμα Ως πότε παλληκάρια, ότι έψαλε τούτο μετ' αυτου και των ενταύθα ευρισκομένων φοιτητών της ιατρικής Καρακάσση και Παναγιώτου, προσέτι δε και άνευ αυτών πολλάκις εν συντροφία και ότι εξαπέστειλε το αντίγραφον τούτο εις τον προμνημονευθέντα αδελφόν του (Γεώργιον Τουρούντζιαν εν Σεμλίνω)».⁸

Ακόμη, είχε επαφές και επικοινωνία και με άλλους αξιόλογους ανθρώπους, οι οποίοι θα βοηθούσαν τα επαναστατικά του σχέδια, όπως για παράδειγμα είχε επαφές με τον γιατρό της αυτοκράτειρας, τον καθηγητή Πέτρο Φράνκ,⁹ με τον οποίο είχε γνω-

Ρήγας-Υψηλάντης-Καποδίστριας. Έρευνα εις τα αρχεία της Αυστρίας, Γερμανίας, Ιταλίας, Γαλλίας και Ελλάδος, Αθήνα 1965, 45.

7. Βλ. Αιμ. Λεγράνδ-Σπ. Λάμπρος, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή και των συν αυτώ μαρτυρησάντων εκ των εν Βιέννη Αρχείων εξαχθέντα*, Αθήνησιν 1891, φωτομηχανική επανέκδοση με την προσθήκη ευρετηρίου από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστινίου-Ρήγα (επιμ. Δημ. Καραμπερόπουλος), Αθήνα 1996, 19.

8. Αιμ. Λεγράνδ-Σπ. Λάμπρος, *Ανέκδοτα έγγραφα*, σ. 103.

9. Για τον ιατρό, καθηγητή και διευθυντή του περιφημου Νοσοκομείου της Βιέννης Peter Frank (1745-1821) βλ. Λεάνδρος Βρανούσης, *Εφημερίς, έτος Έβδομον, 1797, Προλεγόμενα*, Ακαδημία Αθηνών, ΚΕΜΝΕ, Αθήνα 1995, 654. Επίσης, *Grand Dictionnaire Universel au XIXe siècle*, Παρίσι, τόμ. 8, 782.

ρισθεί και είχε γίνει φίλος του. Χαρακτηριστική είναι η περιγραφή την οποία κάνει ο Χριστόφορος Περραιβός,¹⁰ ο οποίος υπέφερε από μια πάθηση των ματιών του και ο Ρήγας του συνέστησε τον Φράγκ για να τον εξετάσει. Συγκεκριμένα γράφει ο Περραιβός: «Κατά τας αρχάς της εις Βιένναν αφίξεως δεν ημέλησεν ο Ρήγας να σχετισθή και με τον περίφημον ιατροφιλόσοφον Πέτρον Φράγκ, του οποίου ο ειλικρινής φιλελληνισμός κατέπεισε να τον σέβεται, ως άλλον Κανταρτζήν, εν Βουκουρεστίω όσους Έλληνας ιάτρευεν ο Φράγκ παρ' ουδενός ελάμβανε πληρωμήν, αλλ' εσυμβούλευεν αυτούς να την δίδωσιν εις τον Ρήγα, αναγκαίαν ούσαν εις έκδοσιν βιβλίων προς φωτισμόν των Ελλήνων. Δεν ηπατήθη τω όντι ο Ρήγας δους τα πιστά εις τον Φράγκ, επειδή μετά την καταδίκην και θάνατόν του πολλούς φυλακισμένους εν Βιέννη Έλληνας συνεταίρους του αγνοούντας το μέλλον της τύχης των έσωσεν από του κινδύνου ο αλλοεθνής, αλλά φιλέλλην την ψυχήν Φράγκ, διότι, κατ' εκείνην την εποχήν, και του αυτοκράτορος ιδιαιτέραν εύνοιαν είχε και υπό των σημαντικών αυλικών του ουκ ολίγην υπόληψιν απελάμβανεν».

Ας σημειωθεί ότι ο καθηγητής Φράγκ προστάτεψε στο Νοσοκομείο της Βιέννης, όπου ήταν διευθυντής, και γλύτωσε τον ιατρό και συνεργάτη του Ρήγα Γεώργιο Σακελλάριο,¹¹ μετά την προδοσία, από τη σύλληψη και το βέβαιο θάνατό του.

II. ΠΑΡΑΠΛΑΝΗΣΗ ΤΗΣ ΑΥΣΤΡΙΑΚΗΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑΣ

Ο Ρήγας τυπώνει τη μεγαλειώδη *Χάρτα* του, σε διάστημα τουλάχιστον έξι μηνών και παράλληλα τυπώνει τον τόμο *Νέος Ανάχαρσις*, τον *Ηθικό Τρίποδα*, καθώς και τους χάρτες της Βλαχίας και Μολδαβίας. Και όλα αυτά τα πραγματοποίησε παίρνοντας άδεια εκτυπώσεως και κυκλοφορίας, όπως άλλωστε γινόταν για κάθε έντυπο, α-

10. Για την ενδιαφέρουσα επίσκεψη του Ρήγα και του Περραιβού στον καθηγητή Peter Frank (1745-1821) βλ. Χρ. Περραιβός, *Σύντομος βιογραφία του αιοιδήμου Ρήγα Φεραίου*, εν Αθήναις 1860, [Αθήνα Βιβλιοπωλείον Νότη Καραβία, 1973], 38-39: «Οφείλω προς τούτοις να ομολογήσω μετ' ευγνωμοσύνης και την προς εμέ ευεργεσίαν και τας αξιομνημονεύτους παραγγελίας του. (Η εν Βουκουρεστίω συμβάσα μοι οφθαλμία, και η κοινή φήμη του Φράγκ, ταυτοχρόως δε και η πρόσκλησις του Ρήγα με ηνάγκασαν ν' απέλθω εις Βιένναν, προς εντελή θεραπείαν του πάθους, και συναγωνισμόν επομένως μετά του Ρήγα). Πάσχων γαρ υπό δεινής οφθαλμίας εθεραπεύθην υπ' αυτού εντετέστατα. Πληροφορηθείς υπό του Ρήγα την καταγωγήν μου εκάθησε πλησίον μου, ήρξατο δε ερωτάν λεπτομερώς την αιτίαν της οφθαλμίας, ή, σαφέστερον ειπείν, της τυφλώσεως, συμβάσης έκ τινος υπερβολικής αιμορραγίας της ρινός, ενώ ανεγίνωσκον τον δεινόν Πλούταρχον. Τούτο ακούσας και ανώμενος της χειρός μου ειπέ μοι τα εξής, μη φοβού τέκνον της Ελλάδος, εντός τριών ημερών έξεις, ως το πρώτον, το φως των οφθαλμών σου. Αναμοιβήν δε περί τούτου άλλην δεν ζητώ παρά σου, ειμή, όπόταν συν Θεώ υπάγης εις την Θεσσαλίαν, μη λησμονήσης να προσφέρης τους οφειλομένους ασπασμούς μου εις τον εν Λαρίση αξιολάτρευτον τάφον του διδασκάλου μου Ιπποκράτους, ειπέ δε αυτά προς τούτοις, ότι ο μαθητής του. Πέτρος Φράγκ, ιάτρευσε τους οφθαλμούς σου σεβόμενος τους απογόνους του». Με την ευκαιρία σημειώνουμε ότι η αναφορά του καθηγητή Φράγκ στον τάφο του Ιπποκράτη θα είχε, μάλλον, ως πηγή τον Ρήγα, ο οποίος στο βιβλίο του *Νέος Ανάχαρσις* (Βιέννη 1797), στην τελευταία σελίδα δίνει είδηση για πρώτη φορά στον επιστημονικό κόσμο της Ευρώπης, για την ύπαρξη στη Λάρισα του τάφου του πατέρα της ιατρικής, του Ιπποκράτη.

11. Βλ. Λεάνδρος Βρανούσης, *Εφημερίς, έτος Εβδομον, 1797, Προλεγόμενα...*, σ. 313 και 651-654.

πό τον λογοκριτή και την αυστριακή αστυνομία, η οποία δεν είχε καθόλου υποψιασθεί την επαναστατική του δράση - κάτι που πρέπει να προσεχθεί στη διατύπωση των κρίσεων για τον Ρήγα. Για την ενίσχυση της ιστορικής συνείδησης των Ελλήνων, καταχώρισε στη *Χάρτα* του πολλά ιστορικά στοιχεία, τις επιπεδογραφίες και τα νομίματα, σημειώνοντας στον τίτλο ότι η *Χάρτα* του τυπώθηκε για το ταξίδι του Ανάχαρση. Η προσεκτική όμως μελέτη της *Χάρτας* δείχνει ότι η έκδοσή της δεν έχει καμιά σχέση με το ταξίδι του Νέου Ανάχαρση.¹² Πραγματικός του σκοπός ήταν να τυπώσει έναν πολιτικό χάρτη του κράτους του που ήθελε να δημιουργήσει μετά την επανάστασή του. Και επειδή δεν ήταν δυνατόν να γίνει αυτό ελεύθερα, συγκάλυψε τους πραγματικούς του σκοπούς, με τα αρχαιολογικά και ιστορικά στοιχεία που προσέθεσε, κατορθώνοντας έτσι να παραπλανήσει την αυστριακή αστυνομία και τη λογοκρισία και να πάρει άδεια εκτυπώσεώς της. Για έξι μήνες τύπωνε τη *Χάρτα* του, στην οποία έθεσε, μάλιστα, τον τίτλο «Χάρτα της Ελλάδος», και στην οποία εκτός από την περιοχή της αρχαίας Ελλάδας, περιέχονταν και οι περιοχές που βρίσκονταν στην οθωμανική εξουσία: η Βουλγαρία, η Βλαχία, η Σερβία, η Μολδαβία και η Βεσσαραβία. Άλλωστε, καταχώρισε και ιδιαίτερη σημειολογία, στοιχείο που πρόσφατα έχει επισημανθεί,¹³ για τα σύνορα του κράτους του που ήθελε να δημιουργήσει. Έτσι, ο Ρήγας τύπωσε ανενόχλητα και νόμιμα τη *Χάρτα* του, τους υπόλοιπους χάρτες και τα άλλα δύο βιβλία του, χωρίς κανένα πρόβλημα, καλύπτοντας τους πραγματικούς του σκοπούς, τους οποίους δεν αντελήφθηκε η τόσο καλά οργανωμένη και δικτυωμένη αυστριακή αστυνομία της εποχής του.

III. ΤΟ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟ

Ο Ρήγας δεν ήταν «επιπόλαιος εξεταστής των πραγμάτων», αλλά απεναντίας είχε συλλάβει ένα συγκεκριμένο επαναστατικό σχέδιο για την απελευθέρωση των σκλαβωμένων Ελλήνων και των άλλων βαλκανικών λαών από την οθωμανική εξουσία και τυραννία. Κι αυτό συμπεραίνεται από το δημοσιευμένο συγγραφικό του έργο: *Χάρτα της Ελλάδος*, εικόνα του Μ. Αλεξάνδρου, *Νέος Ανάχαρσις*, *Νέα Πολιτική Διοίκησης*, *Θούριος*,¹⁴ και επίσης από τα έγγραφα τα σχετικά με την σύλληψη, ανάκριση, φυλάκιση και θανάτωσή του, που ήρθαν στο φως, μετά από έναν αιώνα και πλέον από το μαρτύριο του, από τους Αιμ. Λεγράνδ¹⁵ και Κων. Αμαντο.¹⁶ Από τη μελέτη όλων αυτών διαπιστώνεται ότι το επαναστατικό σχέδιο του Ρήγα ήταν με μέθοδο προετοι-

12. Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Η Χάρτα της Ελλάδος του Ρήγα*. Τα πρότυπά της και νέα στοιχεία, στο (επιμ. Δημ. Καραμπερόπουλος), *Η Χάρτα του Ρήγα Βελεστινλή*, έκδοση Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 1998, 51.

13. Σχετικά βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Η Χάρτα της Ελλάδος του Ρήγα*. Τα πρότυπά της και νέα Στοιχεία, στην επανέκδοση, *Η Χάρτα του Ρήγα*, σ. 50.

14. Για τα έργα του Ρήγα βλ. Α. Βρανούσης, *Ρήγας*, Άπαντα Νεοελλήνων Κλασικών, τόμ. Α'-Β', Αθήνα 1968· Γ. Λάιος, *Οι Χάρτες του Ρήγα*, *ΔΙΕΕΕ* 14 (Αθήνα 1960) 231-312· Δημ. Καραμπερόπουλος, *Η Χάρτα της Ελλάδος του Ρήγα... ό.π.*

15. Αιμ. Λεγράνδ-Σπ. Λάμπρος, *Ανέκδοτα έγγραφα...*

16. Κων. Αμαντος, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνα 1930, φωτομηχανική επανέκδοση με την προσθήκη ευρετηρίου από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, επιμ. Δημ. Καραμπερόπουλος, Αθήνα 1997.

μασμένο, ρεαλιστικό και εφαρμόσιμο και με μία προοπτική για το τι θα γίνει μετά την επικράτηση, γι' αυτό και χαρακτηρίζεται το κίνημά του ως «επανάσταση», σε αντίθεση με τις μέχρι την εποχή του απόπειρες κατά της τυραννίας που χαρακτηρίζονται ως «εξεγέρσεις».

Το επαναστατικό σχέδιο του Ρήγα, γενικά, μπορεί να διακριθεί σε δύο ενότητες: στην προετοιμασία της επαναστάσεως και στην εφαρμογή και επικράτησή της.

Α'. Η προετοιμασία της επαναστάσεως

Ο Ρήγας, ως πραγματικός επαναστάτης, στόχευε πρώτα να ανυψώσει το ηθικό των σκλαβωμένων και δεύτερον να τους δημιουργήσει την επαναστατική διάθεση και πνοή, απαραίτητα στοιχεία για να προετοιμασθούν και να πάρουν τα όπλα για τον ξεσηκωμό. Για την πραγματοποίηση του σκοπού αυτού χρησιμοποίησε δύο βασικά στοιχεία της επικοινωνίας: την εικόνα, με τα έντυπα βιβλία και τον ήχο, με τη μουσική του *Θουρίου*.

Αρχικά, καταπολεμάει τις δεισιδαιμονίες και προλήψεις, που περιέχουν τη μοιρολατρεία και απάθεια. Τυπώνει στα 1790 το βιβλίο του *Φυσικής απάνθισμα* με σκοπό, όπως σημειώνει στον πρόλογό του, να βοηθήσει το «*πεπτωκός Ελληνικόν Γένος*», να αποκτήσει «*μίαν παραμικράν ιδέαν της ακαταλήπτου φυσικής*». Μάλιστα, η έρευνά μας έχει δείξει ότι ο Ρήγας μελετούσε την γαλλική *Εγκυκλοπαιδεία* των Ντιντερώ και Ντ' Αλαμπέρ, που κυκλοφόρησε το δεύτερο μισό του 18ου αι., από την οποία μεταφράζει λήμματα, τα οποία μεταφέρει στον ελληνικό χώρο μέσα από τις σελίδες του *Φυσικής απάνθισμα*.¹⁷

Ενδιαφέρον έχει να τονισθεί ότι κι αυτό ακόμη το ηθογραφικό βιβλίο με ερωτικά διηγήματα, το *Σχολείον των ντελικάτων εραστών*, περιέχει στοιχεία, τα οποία δείχνουν την πρωτοπόρα σκέψη και δημοκρατική νοοτροπία του Ρήγα. Δεν δέχεται τους κληρονομικούς τίτλους, τους τίτλους ευγενείας. Διακηρύσσει πως όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι, οι οποίοι θα διακριθούν, όμως, με τη γνώση, τις ικανότητες και την εργατικότητα τους. Χαρακτηριστικά διακηρύσσει ότι «*Η άληθινή ευγένεια είναι φυτεμένη εις τό ύποκείμενον του ανθρώπου και όχι εις τούς ματαιούς τίτλους των προπατόρων (καθώς μεγαλαυχούν μερικοί και υπεραίρονται, ώσάν νά έκατέβηκαν από τά σύννεφα μέ τό ζεμπίλι και άν τούς παρατηρήση κανείς τούς εύρίσκει ή τρελλούς ή μωρούς)*».¹⁸

Ακόμη, στα *Ολύμπια* του Μεταστάσιο, που εκδίδει στα 1797, μνημονεύει τα αγωνίσματα των Ολυμπιακών αγώνων της Αρχαιότητας και παρατηρεί ότι και στις μέρες του πολλά αγωνίσματα διατηρούνται στη Θεσσαλία και σ' όλη την Ελλάδα, θέλοντας έτσι να υπενθυμίσει την ιστορική συνέχεια των Ελλήνων. Επιπλέον, όμως, ο Ρήγας βρίσκει την ευκαιρία να τονίσει με τα πιο έντονα τυπογραφικά στοιχεία την λέξη ελευθερία δίδοντας επαναστατικό νόημα στη λέξη, άσχετα με το νόημα της λέ-

17. Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, Η Γαλλική «Encyclopédie» ένα πρότυπο του έργου του Ρήγα «Φυσικής απάνθισμα», *Ο Εραμιστής*, 21 (Αθήνα 1997) 95-128. Μάλιστα, διαπιστώνεται ότι ο Ρήγας μεταφέρει την επιστημονική γνώση της κυκλοφορίας του αίματος για πρώτη φορά σε έντυπο ελληνικό βιβλίο και εισάγει νέους όρους στην ελληνική γλώσσα.

18. Ρήγας Βελεστινλής, *Σχολείον των ντελικάτων εραστών*, Βιέννη 1790, επανέκδοση, επιμ. Π. Πίστας, Αθήνα 1971, 186.

ξεως του γαλλικού πρωτοτύπου, και μάλιστα να θέσει την λέξη αυτή σε ιδιαίτερη σειρά, μόνη της, για να έχει μεγαλύτερη απήχηση στον αναγνώστη. Και στη *Βοσκοπούλα των Άλπεων* του Μαρμοντέλ με έντονα τυπογραφικά στοιχεία σημειώνει στην αρχή του βιβλίου την χαρακτηριστική φράση «*ὁ ἱερός τῆς πατρίδος ἔρωσ ἐμφαλεῦει εἰς τὴν καρδίαν καὶ ἡ καρδία δὲν γηράσκει ποτέ*».

Εποπτικό υλικό

Ο Ρήγας για το επαναστατικό του σχέδιο χρησιμοποιεί κατάλληλο εποπτικό υλικό, με σκοπό να επηρεάσει, να μετατρέψει τη συμπεριφορά των σκλαβωμένων, να τους ανυψώσει το ηθικό. Έδινε σημασία στη δύναμη της εικόνας και τα μηνύματα που μπορεί να περάσει στους σκλαβωμένους, χωρίς πολλά λόγια. Στη συλλογιστική αυτή εντάσσεται και η έκδοση της εικόνας του Μ. Αλεξάνδρου, όπου, μεταξύ των άλλων, τονίζει την ανδρεία του.¹⁹ Ο Ρήγας παραθέτει τις μορφές των τεσσάρων στρατηγών του, τον Πτολεμαίο, Σέλευκο, Αντίγονο, Κάσσανδρο, καθώς και παραστάσεις όπως την θριαμβευτική είσοδο του Μ. Αλεξάνδρου στη Βαβυλώνα, τη νίκη στο Γρανικό ποταμό, την οικογένεια του Δαρείου να προσκυνά στα πόδια του Αλεξάνδρου. Σχετικά με την έκδοση της εικόνας του Μ. Αλεξάνδρου, στα έγγραφα Λεγράνδ²⁰ σημειώνεται ότι «*ομολογεί ο Ρήγας ότι επί τω σκοπώ της αναμορφώσεως του έθνους του*» χάραξε και τύπωσε την εικόνα του Μ. Αλεξάνδρου με «*παρατηρήσεις περί των πράξεων του ήρωος τούτου γαλλιστί καί ελληνιστί*». Ακόμη, ότι ο Ρήγας είχε ανακοινώσει εις τον σύντροφό του ιατρό Δημήτριο Νικολαΐδη την επαναστατική πρόθεση «*ην είχεν δημοσιεύων τους χάρτας αυτού, την μετάφρασιν του τετάρτου μέρους του Αναχάρσιδος και τας εικόνας Αλεξάνδρου του Μεγάλου*».

Επισημαίνεται ότι σε μία εποχή, 1797, όπου ο Ναπολέων Βοναπάρτης εκθειαζόταν ως ελευθερωτής των λαών και τα στρατεύματά του βρίσκονταν δίπλα στην ηπειρωτική Ελλάδα, στα Ιόνια νησιά, και αρκετοί²¹ του έπλεκαν ύμνους, ο Ρήγας, όπως μπορεί κανείς να δει στο έργο του, δεν τον υμνεί, δεν γράφει ούτε ένα στίχο. Απεναντίας, εκείνη την εποχή τυπώνει την εικόνα του Μ. Αλεξάνδρου για να την μοιράσει στους σκλαβωμένους, προσφέροντάς τους, έτσι, ένα συγκεκριμένο πρότυπο. Ωστόσο, η ενέργεια αυτή του Ρήγα δείχνει ακόμη και το πόσο είχε μελετήσει και διδαχθεί από τα γεγονότα της ιστορίας.

Επίσης, με την έκδοση του τετάρτου τόμου του βιβλίου *Νέος Ανάχαρσις*²² και τις

19. Την εικόνα του Μ. Αλεξάνδρου ανατύπωσε σε φυσικό μέγεθος θαυμάσια, το 1998, η Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδας.

20 Αμ. Λεγράνδ, *Ανέκδοτα έγγραφα...*, σ. 63 και 81.

21. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι ο Χριστ. Περραιβός συνέθεσε και εξέδωσε στην Κέρκυρα το 1798 με τίτλο «*Ύμνος εγκωμιαστικός παρ' όλης της Γραικίας προς τον αρχιστράτηγον Μποναπάρτε*», (φωτομηχανική ανατύπωση από το ΚΕΜΝΕ της Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 1998). Επίσης ύμνο στους Γάλλους συνέθεσε ο Αδαμ. Κοραΐς, *Άσμα πολεμιστήριον των εν Αιγύπτω περι ελευθερίας μαχομένων Γραικών*, 1800, φωτοανατύπωση από το Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών/ΕΙΕ, Αθήνα 1983.

22. Ο τίτλος είναι, *Νέος Ανάχαρσις, τόμος τέταρτος, μεταφρασθείς, τα μεν 32, 33 και 34 κεφάλαια παρά του Γεωργίου Βεντότη Ζακυνθίου, τα δε 35, 36, 37, 38 και 39 παρά του Ρήγα Βελεστινλή Θετταλού, διορθωθείς και εκδοθείς παρά του αυτού, εν Βιέννη 1797*. Το σχόλιο του Ρήγα για τον Ραυμ σε υποσημείωση των σ. 149-151.

πολλές υποσημειώσεις και παρατηρήσεις, θέλει να δείξει την αρχαία δόξα και κληρονομιά. Καταφέρεται εναντίον του γερμανού καθολικού φιλοσόφου Cornelis de Pauw²³ για τις ανιστόρητες απόψεις, που λίγα χρόνια πρωύτερα είχε δημοσιεύσει, πως τάχα οι Έλληνες της εποχής του Ρήγα δέν ήταν απόγονοι των αρχαίων Ελλήνων. Με τον τρόπο αυτό προσπαθεί να συνδέσει τον αρχαίο με τον σύγχρονο Ελληνισμό, τονίζοντας την διαχρονικότητά του.

Με τη *Χάρτα* του,²⁴ εκτός των άλλων, προσπαθεί να ενισχύσει πάλι τους σκλαβωμένους τονίζοντας τα ιστορικά σημαντικά πρόσωπα της Αρχαιότητας, που τα καταχωρίζει αλφαβητικώς, αρχίζοντας μάλιστα από τον Άδμητο των Φερών, της γενέτειράς του, του Βελεστίνου. Παραθέτει τα ονόματα των αυτοκρατόρων του γεωγραφικού χώρου των Βαλκανίων, της Κωνσταντινουπόλεως. Σκορπά στη *Χάρτα* του νομίσματα των αρχαίων ελληνικών πόλεων, δείχνοντας έτσι έμμεσα τη λαμπρότητα, την οικονομική και πολιτική δύναμη των ελληνικών πόλεων. Αλλά και με την έκδοση της *Νέας Πολιτικής Διοικήσεως*, της *Επαναστατικής Προκηρύξεως*, των *Δικαίων του ανθρώπου*, του *Συντάγματος*²⁵ ενισχύει το ηθικό των σκλαβωμένων με το να διακηρύσσει την ισότητα έναντι του νόμου, τον σεβασμό της γλώσσας και της θρησκευτικής πίστης κάθε λαού, που περιλαμβάνεται στον βαλκανικό χώρο.

Ο Θούριος

Ο Ρήγας Βελεστινλής, όμως, με τον *Θούριό* του αποδεικνύεται ότι είναι απαράμιλλος στην προετοιμασία της επαναστάσεώς του. Κατορθώνει στους σκλαβωμένους να εμψυχήσει την επαναστατική ψυχική διάθεση και πνοή, ώστε να πάρουν την απόφαση να λάβουν τα όπλα για τον ξεσηκωμό. Η λέξη «θούριος» σημαίνει ορμητικός, πολεμικός, μαινόμενος, την οποία ο Ρήγας δανείζεται από τους αρχαίους συγγραφείς,²⁶ διότι δεν ήταν σε χρήση στην εποχή του και έκτοτε εισάγεται στο νεοελληνικό λεξιλόγιο, και μάλιστα γίνεται συνώνυμη με την επανάσταση. Ο Θούριος είναι με απλά λόγια γραμμένος, για να είναι κατανοητός στο λαό και δε χρειάζεται υποσημειώσεις και επεξηγήσεις, όπως άλλες αξιόλογες ποιητικές δημιουργίες της προεπαναστατικής εποχής. Με χαρακτηριστικές εικόνες διεκτραγουδεί την κατάσταση της σκλαβιάς και ωθεί τους σκλαβωμένους στον τιτάνιο του πολέμου αγώνα. Μάλιστα, ο Ρήγας συνδύασε τον επαναστατικό του παιάνα, τον Θούριο, με χορό. Τραγούδι και χορός μαζί, για να ωθήσει τους ανθρώπους στην επανάσταση. Ο ίδιος ο Ρήγας άλλωστε, στις συγκεντρώσεις των Ελλήνων στα σπίτια της Βιέννης, με την φλογέρα του τραγουδούσε τον Θούριο και χόρευε γύρω από το τραπέζι, όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν τα ανακριτικά έγγραφα.²⁷ Ο Θούριος κυκλοφόρησε κυρίως

23. Βλ. Cornelis de Pauw (1739-1799), *Recherches philosophiques sur les Grecs*, Βερολίνο 1788.

24. Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Η Χάρτα της Ελλάδος του Ρήγα...*, ό.π.

25. Βλ. την πρόσφατη δίγλωσση έκδοση ελληνικά-βουλγαρικά των επαναστατικών έργων του Ρήγα (Επαναστατική Προκήρυξη, Δίκαια του Ανθρώπου, Σύνταγμα, Θούριος) σε μετάφραση της κ. Νάντιας Ντάνοβας και του κ. Βασίλ Στανίλοφ, έκδοση Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα και «Ιβάν Βάζοφ», Σόφια 1998.

26. Βλ. ενδεικτικά: Αισχύλος, *Επτά επί Θήβας* 42· *Πέρσαι* 73· *Αγαμέμνων* 112· *Ευμενίδες* 627, Σοφοκλής, *Αίας*, 212, 612, Αριστοφάνης, *Ιππής* 757, *Βάτραχοι* 1289.

27. «Κατά τόν Σεπτέμβριον τού έτους τούτου (1797) ό Ρήγας Βελεστινλής έγαλεν έν τη οι-

σε χειρόγραφο μορφή, διότι λίγα αντίτυπα ξέφυγαν από την αυστριακή αστυνομία. Όμως, η εξάπλωση και διάδοσή του αποτελεί ίσως μοναδικό φαινόμενο στην ιστορία των λαών. Χαρακτηριστικές, πλέον, είναι οι περιπτώσεις που έχουν καταγραφεί στη βιβλιογραφία, για την αλλαγή της ψυχικής διάθεσης των σκλαβωμένων για πόλεμο μετά το άκουσμα του Θουρίου, όπως για παράδειγμα εκείνης που μνημονεύει ο Φωριέλ και των στρατιωτών του Ανθίμου Γαζή κατά την επιχείρηση εναντίον των Τούρκων της γενέτειρας του Ρήγας, του Βελεστίνου.²⁸

Ο Ρήγας, με το έργο του, αναδεικνύεται άνθρωπος της αποτελεσματικότητας. Συγκεκριμένα, για να μαθαίνεται ο Θούριος εύκολα και να διαδοθεί γρήγορα, ο Ρήγας δεν καταγράφει τη μουσική σημειολογία, τις νότες. Σημειώνει μονάχα ότι θα τραγουδιέται στον σκοπό ενός πολύ γνωστού και πλατιά διαδεδομένου τραγουδιού της εποχής του, το «Μια προσταγή μεγάλη», που αναφέρεται στα κατορθώματα του Λάμπρου Κατσώνη (1752-1804), του οποίου οι αγώνες είχαν αναπτερώσει τις ελπίδες των Ελλήνων για την πολυπόθητη λευτεριά. Ο Θούριος έχει βρεθεί σε πέντε παραδοσιακές μουσικές παραλλαγές, σε πρόσφατη έρευνα, στοιχείο που δείχνει ότι διαδόθηκε πλατιά σε διάφορα μέρη και ότι προσαρμοζόταν κάθε φορά στα μουσικά ιδιώματα της εκάστοτε περιοχής.²⁹

Ο Ρήγας ήταν ακόμη και πολύ μεθοδικός στην προετοιμασία της επαναστάσεώς του. Προσπαθεί να ενώσει όλους τους σκλαβωμένους λαούς που βρίσκονταν κάτω από την οθωμανική τυραννία στον αγώνα της επαναστάσεώς του. Η δύναμη εν τη ενώσει. Γι' αυτό απευθύνει προσκλητήριο σε όλους τους λαούς του βαλκανικού χώρου και αναφωνεί:

Βουλγάροι κι Αρβανίτες, Αρμένιοι και Ρωμιοί,
αράπηδες και άσπροι, με μια κοινή ορμή,
για την Ελευθερίαν να ζώσωμεν σαθί,
πως είμασθ' αντρειωμένοι, παντού να ξακουσθή, (Θούριος, στίχ. 45-48).

Επίσης, τονίζει την συνεργασία και αλληλεγγύη των λαών, που βρίσκονται στη σκλαβιά, για να αντιμετωπίζουν τις δυσκολίες και να μην αδιαφορούν στα προβλήματα του κάθε μέλους. Ο καθένας είναι μέρος του γενικού συνόλου. Μάλιστα, ο Ρήγας ως «όλον» θεωρεί το σύνολο των λαών, οι οποίοι βρίσκονται στον βαλκανικό χώρο, που θαυμάσια περιγράφει στη *Χάρτα* του και που πρέπει να συνεργάζονται για το γενικό καλό. Χαρακτηριστικά τονίζει στα *Δίκαια του Ανθρώπου*, άρθρο 34, πως «... δέν ήμπορεί ποτέ κανείς νά είπη, ότι ή τάδε χώρα πολεμείται, δέν μέ μέλει, διατί έγώ ήσυχάζω εις τήν ιδικήν μου. Αλλ' έγώ πολεμούμαι, όταν ή τάδε χώρα πάσχη, ως μέρος τοῦ ὄλου ὁποῦ είμαι». Και ο Ρήγας φέρνει παραδείγματα αυτής της σημαντικής προτάσεώς του, για να γίνει κατανοητή από τους σκλαβωμένους, δείχνοντας έτσι

κία τοῦ Ἀργέντη, παρισταμένου τούτου καί τοῦ Ἑλληνοσ Θεοχάρη, ὕμνον ελευθερίας... καί δή χορευῶν περί τήν τράπεζαν», Αιμ. Λεγράνδ - Σπ. Λάμπρος, *Ανέκδοτα έγγραφα*, σ. 19.

28. Ενδεικτικά βλ. C. Fauriel, *Chants Populaires de la Grèce moderne*, τ. 2, Παρίσι 1825, 15-19 και Γ. Κορδάτος, *Ιστορία της Επαρχίας Βόλου και Αγιάς*, Αθήνα 1960, 657.

29. Βλ. την πρόσφατη έκδοση με τις πέντε παραδοσιακές μουσικές παραλλαγές του Θουρίου σε ψηφιακό δίσκο της Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγας, Αθήνα 1997, όπου καταχωρίζεται και η σχετική μελέτη «*Η μουσική του Θουρίου και τα άσματα της εκδόσεως*» του καθηγητή της βυζαντινής και παραδοσιακής μουσικής π. Χρήστου Κυριακού, σ. 11-21.

το πόσο μεθοδικός ήταν στον σχεδιασμό του επαναστατικού του έργου. Συγκεκριμένα γράφει πως «*Ὁ Βούλγαρος πρέπει νά κινήται, ὅταν πάσχη ὁ Ἕλλην. Καί τοῦτος πάλιν δι' ἐκείνον. Καί ἀμφότεροι διά τόν Ἀλβανόν καί Βλάχον*».

Επίσης, στο επαναστατικό του έργο χρησιμοποίησε και τον ψυχολογικό παράγοντα για να πετύχει τους σκοπούς του. Έπρεπε να καταρρίψει, ως μύθο, την διάχυτη πεποίθηση ότι τα οθωμανικά στρατεύματα ήταν ανίκητα, γι' αυτό και φέρνει το συγκεκριμένο παράδειγμα των «Γκιρζιανλήδων»³⁰ που επαναστάτησαν στην περιοχή της Θράκης. Βροντοφωνεί στον Θούριό του πως ο σουλτάνος δεν είναι τόσο δυνατός, όσο οι σκλαβωμένοι νομίζουν:

Ποτέ μην στοχασθήτε πως είναι δυνατός

Καρδιοχτυπά και τρέμει σαν λαγός κι αυτός

Τριακόσιοι Γκιρζιανλήδες τον έκαμαν να διή

Πως δεν μπορεί με τόπια, μπροστά τους να εβγή, (Θούριος, στίχ. 111-114).

Ο Ρήγας δεν ήταν αντίθετος στην Εκκλησία και στους προεστούς

Σχετικά τώρα, με την διατυπωθείσα άποψη από τον Ι. Φιλήμονα,³¹ πως τάχα το επαναστατικό σχέδιο του Ρήγα ήταν από την αρχή καταδικασμένο σε αποτυχία, διότι ήταν ενάντιος στην Ορθόδοξη Εκκλησία και στους προύχοντες, θα παρατηρήσουμε τα παρακάτω: η έρευνά μας στα κείμενα του Ρήγα και στα ανακριτικά έγγραφα δεν βρήκε να διατυπώνεται μια τέτοια θέση του εναντίον του ιερατείου ή της Εκκλησίας, αλλά απεναντίας διαπιστώνεται ότι ήταν πιστός.³² Επιπλέον, όπως λέχθηκε παραπάνω, ακολουθούσε ενωτική τακτική για την επανάσταση. Ήθελε όλες οι δυνάμεις των λαών να συνεργασθούν για τον επιδιωκόμενο σκοπό, την επανάσταση και ελευθερία. Το πιο πιθανό είναι πως σχηματίστηκε αυτή η εντύπωση, ίσως επειδή απέ-

30. Ο Ρήγας, ακόμη, τους μνημονεύει στη *Χάρτα* του, φύλλο 8, ανατολικά του Στρυμόνα ποταμού, στα βουνά του Παγγαίου, όπου γράφει «*Εδώ εμφωλεύουν οι Γκιρτζιανλήδες*».

31. «*Υστερον όλων τούτων οποίαν εδύνατο να επιτύχη πρόοδον ο Ρήγας, κεκηρυγμένος κατά του ιερατείου και των προεστώντων: τα δύο ελαστικώτερα όργανα και τα σημαντικώτερα στοιχεία του έθνους: Και τα δύο ταύτα συστήματα ίδεν ο Ρήγας ως τα όργανα της τουρκικής τυραννίας. Εις το ουσιώδες τούτο μέρος δεν εσκέφθη τόσο καλά, ουδέ ηρεύνησε, φαίνεται, τας προηγηθείσας εποχάς, κατά τας οποίας έδειξεν και το ιερατεϊόν και οι προεστώτες διάφορον πολιτείαν. Ολίγαι εξαιρέσεις δεν αποτελούν γενικόν κανόνα*». Βλ. Ι. Φιλήμων, *Δοκίμον...*, σ. 93-94. Σε υποσημείωση, ωστόσο, ο Φιλήμων παρατηρεί ανακριβώς πως «*Η Μεγάλη Εκκλησία της Κωνσταντινουπόλεως αφώρισε μάλιστα την ανάγνωσιν, όσων έγραψεν ούτος κατά του Ιερατεϊου*». Και θεωρούνται ανακριβή διότι α) Δεν ήταν αφορισμός από την Σύνοδο της Εκκλησίας, αλλά επιστολή του πατριάρχη Γρηγορίου Ε' προς τον μητροπολίτη της Σμύρνης, στον οποίο γράφει για το εντυπο *Νέα Πολιτική Διοικήσεις*, το οποίο είναι «*τοις δόγμασι της ορθόδοξου ημών πίστεως εναντιούμενον*» και β) Δεν ήταν εναντίον του ιερατείου, όπως γράφει ο Φιλήμων. Πρέπει να προσθέσουμε ότι και ο Μιχαήλ Περδικάρης κατηγορούσε τον Ρήγα ότι ήθελε «*...ν' ανατρέψη την θρησκείαν ως περιττήν κατά μίμησιν των Γάλλων*». Βλ. Μιχαήλ Περδικάρης, *Ρήγας ή κατα ψευδοφιλελλήνων*, (επιμ. Λ. Βρανούσης), ΚΕΜΝΕ Αθήνα 1997, 56.

32. Σχετικά με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις του Ρήγα βλ. Ι. Μπολανάκης, Η θρησκευτικότητα του Ρήγα Βελεστινλή, *Υπέρεια, Πρακτικά Β' Συνεδρίου «Φεραί-Βελεστινό-Ρήγας»*, 2 (Αθήνα 1994) 635-642 και Δημ. Καραμπερόπουλος, Ο επαναστάτης Ρήγας και η Ορθόδοξη πίστη..., *ό.π.*, σ. 313-320.

διδαν στον Ρήγα τις αντιλήψεις κατά του ιερατείου, τις οποίες διατυπώνει ο Ανώνυμος ο Έλληνας στην *Ελληνική Νομαρχία*³³ του, της οποίας η έκδοση είναι αφιερωμένη στον Ρήγα.

Όσον αφορά τώρα πως τάχα ο Ρήγας ήταν εναντίον των προεστώτων και άρα καταδικασμένο το επαναστατικό κίνημά του, μια και δεν θα είχε την υποστήριξή τους, όπως διαπιστώνεται από τα έργα του, ο Ρήγας οπωσδήποτε θα είχε λάβει υπόψη του τη σημασία της συμμετοχής των προυχόντων. Συγκεκριμένα, στην *Επανασταστική του Προκήρυξη*³⁴ με νόημα τονίζει, πως πρέπει ο καθένας να είναι εξασφαλισμένος για την περιουσία του και για την ακεραιότητα του εαυτού του. Χαρακτηριστικά παρατηρεί ότι «(...) κανένας, οποιασδήποτε τάξεως και θρησκείας, δέν είναι σίγουρος μήτε διά τήν ζωήν του, μήτε διά τήν τιμήν του, μήτε διά τά ύποστατικά του. Ό πλέον ήσυχος, ό πλέον άθώος. Ό πλέον τίμιος πολίτης κινδυνεύει κάθε στιγμήν νά γίνη έλεεινή θυσία τής τυραννικής φαντασίας, ή τών άγρίων τοποτηρητών και άναξίων μεγιστάνων τού Τυράννου». Επίσης, στον Θούριό του, διεκτραγουδεί την κατάσταση της αβεβαιότητας για την ζωή και την περιουσία των χριστιανών και των μουσουλμάνων:

Ανδρείοι καπετάνοι, παπάδες, λαϊκοί,
σκοτώθηκαν, κι' αγάδες, με άδικον σπαθί,
κι αμέτρητ' άλλοι τόσοι, και Τούρκοι και Ρωμιοί,
ζωήν και πλούτον χάνουν, χωρίς καμμιά 'φορμή, (στίχ. 17-20).

Κι αυτήν την ασφάλεια και εμπιστοσύνη, ο Ρήγας τόνιζε πως θα τους την εξασφάλιζε μόνο η δημοκρατική του πολιτεία, που θα προέκυπτε μετά την επανάστασή του.

Πώς είδαν οι Αυστριακοί το επαναστατικό σχέδιο του Ρήγα

Ενδιαφέρον έχει να εξετάσουμε το πώς είδαν οι Αυστριακοί το επαναστατικό σχέδιο του Ρήγα, μετά τη σύλληψη που πέτυχαν ύστερα από προδοσία, από έναν Έλληνα τυχάρπαστο έμπορο. Αποκαλυπτικά είναι τα όσα γράφει ο υπουργός Αστυνομίας της Αυστρίας Πέργκεν σε έγγραφό του στον αυτοκράτορά του Φραγκίσκο, στις 27 Απριλίου 1798: «... Ως προπαρασκευαστικόν μέσον προς τον σκοπόν τούτον (την επανάσταση) συνέταξε και διέδωκεν ο Ρήγας σφόδρα επαναστατικόν τραγούδι, τον Θούριον Ύμνον, ητοιμάσε χάρτας της Ελλάδος και των γειτονικών χωρών, εκ των οποίων είς απετελείτο από 12 φύλλα, ετύπωσεν δε μέγα αριθμόν αντιτύπων, μετέφρασεν ελληνιστί το τέταρτον μέρος του βιβλίου *Ανάχαρσις* με πολιτικές σημειώσεις και τον *Ηθικόν Τρίπουν*. Εξέδωκεν εικόνας του Μεγάλου Αλεξάνδρου με παρατηρήσεις περί της ανδρείας του. Επώλησεν εξ όλων των ανωτέρω μέρος εις πολλούς Έλληνας ενάυθα, τα πολλά όμως έστειλεν εις Μολδαβίαν, την Βλαχίαν και την Ελλάδα με την πρόθεσιν να κάμη εις τους Έλληνας αισθητήν την αντίθεσιν μεταξύ της παλαιάς και της σημερινής των καταστάσεως».

33. Βλ. Ανώνυμου του Έλληνα, *Ελληνική Νομαρχία, ήτοι λόγος περί ελευθερίας*, εν Ιταλία 1806, Βιβλίο τέταρτο. Οι συνεργοί της τυραννίας, «Κάλβος», Αθήνα 1968, 98 κ. εξ.

34. Ρήγας Βελεστινλής, *Επαναστατικά*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, επιμ. Δημ. Καραμπερόπουλος, με την προσθήκη ευρετηρίου, Αθήνα 1994, 16.

Β'. Το σχέδιο για την εφαρμογή και επικράτηση της επανάστασης

Η δεύτερη ενότητα του επαναστατικού σχεδίου του Ρήγα περιελάμβανε την εφαρμογή της επαναστάσεώς του, με σκοπό την απελευθέρωση των σκλαβωμένων από την τυραννία και τη δημιουργία, μετά την επικράτησή της, μιας νέας καταστάσεως, της Νέας Πολιτικής Διοικήσεως, όπου θα υπήρχε ελευθερία, ισονομία, δημοκρατία, ανεξίθρησκεία, σεβασμός των δικαίων του ανθρώπου.

Για την εφαρμογή του επαναστατικού του σχεδίου, ο Ρήγας σκέφτεται πως απαραίτητο στοιχείο για την επιτυχία είναι η στρατιωτική εκπαίδευση³⁵ των υποδούλων, που θα πρέπει να γίνει σύμφωνα με τις ισχύουσες σύγχρονες απόψεις της πολεμικής τέχνης. Γνώριζε καλά ο Ρήγας ότι οι επαναστατημένοι λαοί δεν θα μπορούσαν να αντιπαραταχθούν στο στρατό του σουλτάνου, αν δεν ήταν εξασκημένοι στη σύγχρονη πολεμική τέχνη. Έτσι, μέσα στη σημαντική χρονιά του 1797, ο Ρήγας μεταφράζει ένα εγχειρίδιο πολεμικής τέχνης του αυστριακού στρατάρχη von Khevenhuller (1683-1744) και το τυπώνει με τον τίτλο *Στρατιωτικόν Εγκόλπιον*³⁶ με σκοπό να χρησιμοποιηθεί για την στρατιωτική εκπαίδευση των Ελλήνων, που στην πλειονότητά τους ήταν άπειροι στον πόλεμο. Δυστυχώς, δεν έχει βρεθεί μέχρι τώρα αντίτυπο αυτής της μετάφρασης και έκδοσης επειδή κατασχέθηκαν από την αυστριακή αστυνομία. Και όσα ξέρουμε για το *Στρατιωτικό Εγκόλπιο*, τα γνωρίζουμε από τα ανακριτικά έγγραφα των Λεγράνδ και Αμάντου.

Για το πόσο σημαντική ήταν αυτή η ενέργεια του Ρήγα, να μεταφράσει δηλαδή και να τυπώσει το βιβλίο με την σύγχρονη πολεμική τέχνη, δείχνεται από το τι διατυπώνει ο Ανώνυμος Έλληνας στην *Ελληνική Νομαρχία*³⁷ του, στα 1806, μόλις οκτώ χρόνια μετά το μαρτύριο του Ρήγα. Χαρακτηριστικά γράφει ότι «*Τῶν ἀρμάτων ἡ ἐπιστήμη εἶναι διεξοδικωτάτη καὶ χρειάζεται ἐν πόνημα ὄχι μικρόν περί αὐτῆς, διὰ τὸ ὅποιον οἱ νῦν Ἕλληνες μεγάλην χρεῖαν ἔχουσι καὶ ἄμποτες κανένας φιλογενῆς νὰ τὸ κατορθώσῃ, διὰ νὰ μάθωσιν ὅλοι, πόσον ἡ τέχνη τοῦ πολέμου εἶναι μεγάλη*». Κι ο Ρήγας είχε την προνοητικότητα να το εκδώσει, ήδη στα 1797, διότι ως πραγματικός επαναστάτης και ηγέτης γνώριζε ακριβέστατα την αναγκαιότητά του. Γι' αυτό στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της φυσιογνωμίας του αναφέρεται πως ήταν και στρατιωτικός νους.

35. Ας σημειωθεί, εδώ με την ευκαιρία, ότι ο Ρήγας καθιερώνει στο σύνταγμά του, στο άρθρο 109, την στρατιωτική εκπαίδευση και των γυναικών: «*Όλοι οἱ Ἕλληνες εἶναι στρατιῶται. Όλοι πρέπει νὰ γυμνάζονται εἰς τὰ ἄρματα καὶ νὰ ρίχνουν εἰς τὸ σημάδι. Όλοι πρέπει νὰ μανθάνουν τὴν τακτική. Ὡς καὶ αἱ Ἕλληνίδες βαστοῦν μιζράκια (τόξα) εἰς τὸ χέρι, ἂν δέν εἶναι ἐπιτήδεια εἰς τὸ τουφέκι*». Μάλιστα, είναι ιδέα, προσθήκη του Ρήγα, διότι το γαλλικό σύνταγμα, το οποίο είχε ως πρότυπο, δεν περιέχει τέτοια διάταξη.

36. Το βιβλίο αυτό του Ρήγα δεν κυκλοφόρησε διότι κατασχέθηκε από την αυστριακή αστυνομία. Ό,τι γνωρίζουμε είναι από τα ανακριτικά έγγραφα των Αιμ. Λεγράνδ - Σπ. Λάμπρου, (*Ανέκδοτα έγγραφα*, σ. 67), όπου αναγράφεται ότι το «*περί στρατιωτικῶν κανόνων πραγματευόμενον ἔργον, το ἐπιγραφόμενον "ὁ στρατάρχης Κεβενχύλλερ"*» είχε και κείμενο καθώς και ἄσματα. Επίσης, τα έγγραφα του Κ. Αμάντου (*Ανέκδοτα έγγραφα*, σ. 165 και 185), όπου αποκαλείται «*Εγκόλπιον*» το οποίο περιείχε «*τους πολεμικούς κανονισμούς*».

37. Βλ. Αωνύμου του Έλληνας, *ό.π.*, σ. 34. Μάλιστα, ο συγγραφέας αφιερώνει την έκδοση «*εἰς τὸν τύμβον τοῦ Μεγάλου καὶ Αἰμινήτου Ἕλληνος Ρήγα, τοῦ υπέρ τῆς σωτηρίας τῆς Ἑλλάδος εσφαγιασθέντος*».

Σχετικά τώρα με τό στρατιωτικό μέρος του επαναστατικού του σχεδίου, διαπιστώνεται από τα ανακριτικά έγγραφα Λεγράνδ και Αμάντου³⁸ ότι ο Ρήγας σχεδίαζε την έναρξη της επανάστασής του από τις περιοχές της Μάνης όπου βρίσκονταν οι εμπειροπόλεμοι Μανιάτες. Μετά θα προχωρούσε να ελευθερώσει την υπόλοιπη Πελοπόννησο και με την παράλληλη στρατιωτική εκπαίδευση των υποδούλων θα βάδιζε προς την Ήπειρο, όπου ανθούσε το άλλο μέρος του εμπειροπόλεμου ελληνικού πληθυσμού, οι Σουλιώτες.³⁹ Από εκεί θα προχωρούσε, σαν σε τόξο, να επαναστατήσει και να ελευθερώσει την υπόλοιπη Ελλάδα και τις άλλες βαλκανικές περιοχές της Αλβανίας, Σερβίας, Βουλγαρίας, Βλαχίας.

Ο Ρήγας στήριζε την επανάστασή του στις ντόπιες, γηγενείς δυνάμεις των σκλαβωμένων κι όχι στη βοήθεια των μεγάλων της εποχής του, κάτι που έχει τεκμηριώσει θαυμάσια στις μελέτες του ο καθηγητής κ. Νικόλαος Πανταζόπουλος.⁴⁰ Ο Ρήγας γνώριζε ότι οι ξένες δυνάμεις ενδιαφέρονται για τα συμφέροντά τους κι όχι για τα συμφέροντα των σκλαβωμένων. Νωπές θα ήταν σ' αυτόν οι εμπειρίες από τα Ορλωφικά και ακόμη πιο νωπές οι συνθήκες του Σιστόβ,⁴¹ του 1791, μεταξύ του σουλτάνου και της Αυστρίας, και του Ιασίου, του 1792, μεταξύ του σουλτάνου και της Ρωσίας.

Όσον αφορά, τώρα, για το ερώτημα αν το επαναστατικό σχέδιο του Ρήγα ήταν εφαρμόσιμο με την έναρξη της επανάστασής του, μπορούμε να ισχυρισθούμε ότι θα πετύχαινε και του τούτο διότι διαπιστώνουμε ότι η μετά από λίγα χρόνια εξέγερση του 1821, άρχισε από την Πελοπόννησο, τη Στερεά Ελλάδα και σιγά-σιγά επεκτάθηκε βορειότερα και τελικά επεκράτησε, όπως ήθελε να εφαρμόσει και ο Ρήγας το σχέδιό του. Αντίθετα, απέτυχε, ως γνωστόν, η επανάσταση στις Παραδουνάβιες περιοχές, στις οποίες ωστόσο ο Ρήγας ζούσε και τις γνώριζε καλά. Αλλά, ως στρατιωτικός νους ήξερε πολύ καλά ότι δεν θα είχε επιτυχία η έναρξη της επανάστασής του από εκείνα τα μέρη, γ' αυτό και στράφηκε προς την Πελοπόννησο.

Η Επαναστατική Προκήρυξη

Ο Ρήγας γνώστης της διπλωματίας και της σημασίας του ψυχολογικού παράγοντα στην έκβαση ιδιαίτερα των επαναστατικών κινημάτων, είχε προνοήσει, με την κήρυξη της επανάστασής του, να έχει έτοιμη την *Επαναστατική Προκήρυξη*,⁴² όπου διατυπώνει το δίκαιο της ένοπλης εξέγερσης κατά της τυραννικής εξουσίας του σουλτάνου. Δημιουργούσε έτσι δίκαιο για τη νομιμότητα του επαναστατικού του

38. Βλ. Αιμ. Λεγράνδ - Σπ. Λάμπρος, *Ανέκδοτα έγγραφα...*, σ. 11, 71 και Κων. Άμαντος, *Ανέκδοτα έγγραφα...*, σ. 155 και 179.

39. Χαρακτηριστικά διερωτάται ο Ρήγας στον *Θούριό* του μέχρι πότε θα μένουν αδρανείς οι εμπειροπόλεμοι πληθυσμοί των Μανιατών και Σουλιωτών, για να τους ωθήσει στον πραγματικό επαναστατικό αγώνα που ετοίμαζε:

Σουλιώτες και Μανιάτες, λιοντάρια ξακουστά,

ώς πότε στες σπηλιές σας κοιμάσθε σφαλιστά; (*Θούριος*, στιχ. 63-64)

40. Βλ. Νικ. Πανταζόπουλος, *Μελετήματα για τον Ρήγα Βελεστινλή*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 1994.

41. Ο Ρήγας, μάλιστα, σημειώνει στη *Χάρτα* του, (φύλλο 11, στην Βουλγαρία πλησίον του Δούναβη ποταμού), με τα σύμβολα της ειρήνης «Οίσκος. Συστόβ 1791», τη γενομένη συνθήκη ειρήνης μεταξύ Αυστρίας και οθωμανικής Πύλης.

42. Βλ. Ρήγας Βελεστινλής, *Τα Επαναστατικά...*, σ. 15-18.

κινήματος, για να είναι σε θέση αμέσως να ζητήσει την πολιτική αναγνώριση από τα άλλα έθνη. Η ενέργεια αυτή του Ρήγα, να έχει δηλ. έτοιμη την Επαναστατική Προκήρυξη, δείχνει την προνοητικότητα του, τη σοβαρότητα της προετοιμασίας της επανάστασής του, καθώς επίσης, και ότι είχε προετοιμάσει τη νομική και πολιτική κάλυψη του κινήματός του.

Η προοπτική της επανάστασης του Ρήγα

Το επαναστατικό, όμως, σχέδιο του Ρήγα δέν σταματούσε στην έκρηξη της επανάστασης, όπως συνήθως συμβαίνει στις εξεγέρσεις. Προχωρούσε και στην εδραίωσή της, στις περιοχές που θα ελευθέρωνε από την οθωμανική τυραννία, δημιουργώντας νέο πολιτειακό καθεστώς, τη Νέα Πολιτική Διοίκηση. Ο Ρήγας έδινε μεγάλη σημασία στο τι θα γίνει αμέσως μετά τη στρατιωτική νίκη. Πίστευε ότι η αναρχία είναι μορφή τυραννίας, όπως το τονίζει και στο *Θούριό*⁴³ του. Για το λόγο αυτό ετοίμασε το σύνταγμά του, για να είναι το κράτος έτοιμο, μετά την στρατιωτική νίκη, να διοικηθεί με ένα συγκεκριμένο δημοκρατικό σύνταγμα. Ο Ρήγας μετέφρασε από τα γαλλικά τη *Νέα Πολιτική Διοίκηση*, που περιέχει την *Επαναστατική Προκήρυξη*, τα *Δίκαια του Ανθρώπου*, και το *Σύνταγμα*, όπου, ωστόσο, προσέθεσε στο γαλλικό πρότυπο και πολλά δικά του κείμενα,⁴⁴ τα οποία δείχνουν την πρωτοποριακή πολιτική σκέψη του, στην εδραίωση και οργάνωση του κράτους του.

Ο Ρήγας στήριζε τη νέα πολιτική κατάσταση στη δημοκρατία και όχι στην κληρονομική εξουσία. Μάλιστα καταχωρίζει και διατάξεις⁴⁵ για την προάσπιση της δημοκρατίας από τους εχθρούς της, οι οποίοι θα επιχειρούσαν να την καταλύσουν. Ήθελε να δημιουργήσει νέα τάξη πραγμάτων στο βαλκανικό χώρο με την εφαρμογή του δημοκρατικού συντάγματος και των δικαιών του ανθρώπου. Για το κράτος του, εξάλλου, εκτύπωσε και τη *Χάρτα* του. Ήθελε να έχει έτοιμο ένα χάρτη του χώρου που θα ελευθέρωνε και θα δημιουργούσε τη δημοκρατία του, με τις επαρχίες και τις τοπαρχίες της. Η *Χάρτα* του θα ήταν ένα βοηθητικό εργαλείο της Νέας Πολιτικής Διοικήσεώς του, του Συντάγματός του, όπως διατυπώνεται στα πρόσφατα αποτελέσματα της έρευνά μας,⁴⁶ μετά την ενασχόλησή μας με την επανέκδοση της *Χάρτας* και τη σύναξη του ευρητηρίου των ονομάτων της.

43. «Γιατί κ' η αναρχία ομοιάζει την σκλαβιά», *Θούριος*, 1797, στίχ. 27. Ο Ρήγας διατυπώνει την πολιτική του αντίληψη σχετικά με την αναρχία, της οποίας οι πολιτικές αντιλήψεις, σε όλες τις εποχές, εκφράζονται από ανθρώπους, οι οποίοι θέλουν μόνο να γκρεμίσουν, αλλά δέν χτίζουν, δεν προτείνουν ένα συγκεκριμένο πολιτικό πρόγραμμα. Ο Ρήγας το αποτόλμησε, πρότεινε και επιχείρησε να το εφαρμόσει, γι' αυτό και κατατάσσεται στις μεγάλες φυσιογνωμίες του βαλκανικού χώρου.

44. Στη δίγλωσση έκδοση γαλλικά-ελληνικά του συντάγματος του Ρήγα, που ετοιμάζεται απο την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα θα φανούν ξεκάθαρα οι προσθήκες του Ρήγα.

45. Βλ. «Δίκαια του Ανθρώπου», άρθρο 35.

46. Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Η Χάρτα της Ελλάδος του Ρήγα... ό.π.*

IV. ΠΑΡΑΝΟΜΗ ΕΚΤΥΠΩΣΗ ΤΩΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΩΝ ΤΟΥ ΕΡΓΩΝ

Επιπλέον, το και σπουδαιότερο, ο Ρήγας κλεισμένος δύο μερόνυχτα στο τυπογραφείο των Σιατιστινών αδελφών Πουλίου, τύπωνε παράνομα την *Επαναστατική Προκήρυξη*, *Τα Δίκαια του Ανθρώπου*, το *Σύνταγμα* και τον *Θούριο* καθώς επίσης και το βιβλίο *Στρατιωτικόν Εγκόλπιον*. Στα έγγραφα αναγράφεται ότι «...ὁ Huggeler ὡμολόγησεν ὅτι εἰς τό τυπογραφεῖον τοῦ ἀφεντικοῦ του, τοῦ Πουλίου, ἐτυπώθη μία προκήρυξις εἰς σχῆμα φύλλου μέ ξυλογραφίαν σφηνός ἐπί κεφαλῆς, ὅτι ἐχρειάσθη διὰ τὴν ἐργασίαν αὐτὴν δύο νύκτας πιεζόμενος μεγάλως νὰ σπεύδῃ ὑπὸ τοῦ πάντοτε σχεδόν παρόντος Ρήγα Βελεστινῆ καὶ ὅτι ἔπειτα τὰ μέχρι 3000 ἐτοίμασθέντα ἀντίτυπα ἐστάλησαν εἰς τὸν Ρήγαν εἰς τὴν κατοικίαν του».⁴⁷ Γνώριζε πλέον ο Ρήγας πως με κανέναν τρόπο δεν θα ήταν δυνατόν να παραπλανήσει τη λογοκρισία και την αστυνομία. Τώρα το επαναστατικό του έντυπο ανέγραφε ξεκάθαρα την *Επαναστατική Προκήρυξη* και πως ξεκίναγε έτσι τον ένοπλο αγώνα κατά της οθωμανικής τυραννίας. Γι' αυτό και τα τύπωσε παράνομα.

V. ΕΞΑΣΦΑΛΙΣΗ ΔΙΑΒΑΤΗΡΙΟΥ ΑΠΟ ΤΙΣ ΑΥΣΤΡΙΑΚΕΣ ΑΡΧΕΣ

Ο Ρήγας έχοντας τυπώσει τα επαναστατικά του έργα και έχοντας προετοιμασθεί, χωρίς να δώσει καμιά λαβή ώστε να κινήσει τις υποψίες της αυστριακής αστυνομίας, αν και ήταν υπό παρακολούθηση, κατόρθωσε να πάρει διαβατήριο, να φορτώσει τα πράγματά του και να ξεκινήσει για το μεγάλο του σκοπό, έχοντας πάρει τις σημαντικές επαναστατικές του αποφάσεις. Χαρακτηριστικά είναι αυτά που αναφέρει ο αυστριακός διοικητής της Τεργέστης στον υπουργό της Αστυνομίας της Βιέννης: «*Μοῦ κατηγγέλη μυστικά ὅτι κάποιος Ρήγας Βελεστινῆς, ὁ ὁποῖος χθές ἔφθασε μέ διαβατήριον τῆς ἀρμοδίας αὐτοκρατορικῆς ἀρχῆς ἔφερε μαζί του ὕποπτα βιβλία, ἀποβλέποντα εἰς τὴν παρασκευὴν ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Ἀνατολήν*».⁴⁸

Ο Ρήγας έφυγε από τη Βιέννη, διέσχισε την Αυστρία και κατευθύνθηκε στα σύνορά της, χωρίς μέχρι εκείνη τη στιγμή η αυστριακή αστυνομία να είχε υποψιασθεί κάτι από τη δράση του. Στοιχείο που δείχνει την μεγάλη επαναστατική συνομοτική ικανότητά του.

VI. Η ΠΡΟΛΟΓΙΑ

Ο μικρόψυχος, χωρίς πατριωτική συνείδηση, εμπόρος Δημήτριος Οικονόμου άνοιξε την επιστολή, που απευθυνόταν, όχι στον ίδιο, αλλά στον συνέταιρό του, κατέδωσε στην αυστριακή αστυνομία την επιστολή του Ρήγα και τα κιβώτια με τα επαναστατικά του έγγραφα. Μόλις καταφθάνει στο ξενοδοχείο να καταλύσει συλλαμβάνεται, ανακρίνεται και ξεσκεπάζεται η επαναστατική κίνησή του. Έτσι η καλά οργανωμένη αυστριακή αστυνομία τότε έμαθε την επαναστατική κίνηση του Ρήγα και περισσότερο κατατρόμαξε επειδή δεν είχε υποψιασθεί τη συνομοσία, που εξυφανόταν μέσα στην επικράτειά της, δίδοντας την εντύπωση πως είχε εκμηδενισθεί η απο-

47. Βλ. Κ. Άμαντος, *Ανέκδοτα έγγραφα...*, σ. 21.

48. Βλ. Κ. Άμαντος, *Ανέκδοτα έγγραφα...*, αρ. έγγρ. 1, σ. 3.

τελεσματική μηχανή της αστυνόμευσής της. Μάλιστα, ο ίδιος ο αυτοκράτορας Φραγκίσκος παρακολουθούσε πλέον από κοντά την πορεία των ανακρίσεων.⁴⁹ Ο Ρήγας κατόρθωσε, επί τόσους μήνες, να παραπλανήσει την αστυνομία δείχνοντας έτσι και σ' αυτό το σημείο την ιδιοφυΐα του και την επαναστατική του δεινότητα.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Όλες οι ενέργειες του Ρήγα δείχνουν τη μεγάλη του προνοητικότητα, το πόσο πραγματιστής ήταν, πόσο αληθινός εξεταστής των πραγμάτων, με ικανότητα να καλύπτει, ως πραγματικός επαναστάτης, τους αληθινούς επαναστατικούς του σκοπούς, ότι κατά την προετοιμασία του επαναστατικού του σχεδίου ήταν αρκετά «σκεπτικός και κρυψίνους», καθώς επίσης, προσεκτικός και συνετός «εξεταστής των πραγμάτων» και όχι «επιπόλαιος», αλλά σάφρων, μεθοδικός, συστηματικός, που δούλεψε με περίσκεψη καθ'όλη την προετοιμασία της επανάστασής του, η οποία όμως ανακόπηκε από την προδοσία ενός έλληνα τυχάρπαστου εμπόρου.

49. Βλ. Κ. Αμαντος, *Ανέκδοτα έγγραφα*, όπου πολλά έγγραφα απευθύνονται στον αυτοκράτορα Φραγκίσκο, ο οποίος μάλιστα σε πολλά σημειώνει ιδιοχειρως όπως το υπ' αρ. 7 έγγραφο: «Λαμβάνω γνώσιν όλων των γεγονότων τούτων. Πρέπει μετά ζήλου να εξακολουθήση η ανάκρισις των κρατηθέντων και η ενδεχομένη λήψις άλλων αναγκαίων μέτρων, να γίνεται δε και εις Εμέ έκθεσις από καιρού εις καιρόν περί των πορισμάτων». Και τα επόμενα έγγραφα υπ' αρ. 3, 5, 8, 10, 11, 18, 23, 24, 26, 2829, 37, 3948, 62 απευθύνονται στον αυτοκράτορα.